

REETING AS A MARK OF POLITENESS IN THE NOVELS OF MIHAIL SADOVEANU

Codruța Cozma

PhD student, Technical University of Cluj-Napoca, Northern University Center, Baia Mare

Abstract: The pragmatic component of Sadoveanu`s historical writings in the corpus under analysis is materialized through the discursive level and through the updating of the strategies of politeness, whose essential element considered in this article is the greeting. Ethnic, cultural and social conditions are listed in a great variety of forms, each one doubled or not by paraverbal and nonverbal elements. These conditions are illustrating a universe characteristic to the local area, which is combined with various Balkan influences and which reflects a world subjected to a social ritual with very well-established coordinates.

Keywords: politeness, politeness formulas, greeting, social ritual.

1. Conceptul de politețe

Comunicarea interumană se bazează pe două principii fundamentale care definesc relațiile dintre indivizi: principiul cooperativ – evidențiat de H.P Grice (1975) și politețea. Despre aceasta din urmă au elaborat studii Robin Lakoff (anii '70), Leech și Brown & Levinson (în anii '80) și Kerbrat - Orecchioni ('90). Considerate de autorii menționați a fi elemente ale „folosirii strategice a limbii”(Brown & Levinson 1978: 61) acestea au un rol important în stabilirea și menținerea unui contact verbal eficient cu partenerii de discurs și sunt o concretizare a intenției de interacțiune cu aceștia.

Comunicarea interumană este necesar să se desfășoare într-o manieră care să asigure faptul că imaginea publică a niciunui participant la interacțiunea verbală nu va suferi prejucii și tocmai de aceea este extrem de importantă respectarea principiului politeții. Regulile care stau la baza acestuia „au caracter activ, integrator și educativ” (Pietreanu 1984: 14), având rolul de a regla comportamentul individual în raport cu ceilalți participanți la interacțiunea socială. Goffman (1959) propune termenul de „față” (*face*), pe care o asociază „teritoriilor eului”: fața negativă și fața pozitivă. Aceste „fețe” pot fi amenințate în timpul comunicării, suferind lezări atât fețele emițătorului, cât și cele ale receptorului. Evitarea afectării sau refacerea „feței” se realizează prin politețea pozitivă sau negativă.

Tatiana Slama-Cazacu (1999: 530) definește politețea drept o „trăsătură general comportamentală care impune cunoașterea regulilor de „bună purtare” în sensul de „a te purta frumos cu ceilalți nu numai [...] pentru a apărea propria persoană într-o lumină favorabilă, ci spre a marca o solidaritate cu celălalt” și evidențiază astfel cele două elemente fundamentale ale oricărui act politicos: pe de o parte protejarea propriei imagini de sine și punerea persoanei vorbitorului într-o lumină favorabilă și, pe de altă parte, protejarea feței interlocutorului și asigurarea unui confort emoțional care va fi menținut pe întreaga durată a desfășurării interacțiunii verbale.

2. Formulele de politețe

Faptul că se vorbește în cadrul adresării reverențioase de *formule de politețe* demonstrează gradul înalt de convenționalitate al expresiilor, precum și limitarea utilizării acestora în structuri conversaționale *prestabilite* (anumite secvențe conversaționale) adaptate tipului de vorbitor și contextului situațional.

Firește că formulele de exprimare a politeții sunt adaptate contextual, utilizarea lor diferind în funcție de tipul de interacțiune dintre locutori, categoria socială căreia aceștia îi aparțin, nivelul lor de cultură, poziționarea evenimentului discursiv într-un anumit moment sau epocă istorică. O consecință firescă a celor amintite este și modificarea formulilor de politețe, adoptarea unor modalități noi de exprimare a respectului și renunțarea la unele dintre formulele vechi, anacronice. Chiar dacă aceste formule evoluează în timp, regulile de politețe sunt mult mai stabile, deoarece acestea evidențiază „modul în care un popor consfințește respectarea unor valori etico-sociale și reglementează aplicarea acestora” (Pietreanu 1984: 15).

3. Salutul – manifestare a exprimării reverențioase

Salutul ilustrează funcția fatică a limbii deoarece urmărește stabilirea și concretizarea unor relații interpersonale. M. Pietreanu (1984: 29), în lucrarea dedicată acestui subiect, definește salutul ca fiind „comportamentul comunicațional, gestual sau verbal (ori și gestul și verbal) cu o semnificație cunoscută unui micro sau macrogrup social prin care se dă un semn de atenție, de respect, de politețe unei persoane sau unui grup”.

Salutul este prima manifestare a unei atitudini politicoase deoarece acesta marchează inițierea interacțiunii (verbale sau nonverbale) și este obligatoriu conform normelor de comportare civilizată. D. Felecan (2015: 1) consideră salutul a fi „act verbal expresiv preliminar și obligatoriu” prin care vorbitorul se descoperă și care, totodată, impune necesitatea unui răspuns (a perechii de adiacență specifice).

Pornind de la reperle teoretice trasate, vom urmări la nivelul operei sadoveniene concretizările discursive ale salutului pentru a identifica rolul pragmatic și discursiv al acestora în creațiile analizate. Materialul-suport al studiului a fost extras din următoarele opere ale lui Mihail Sadoveanu: *Frații Jderi* (FJ), *Creanga de aur* (CA), *Zodia Cancerului sau Vremea Ducăi-Vodă* (ZC) și *Nicoară Potcoavă* (NP).

În creațiile analizate, adresarea evidențiază raporturile dintre personaje, felul în care locutorii și interlocutorii se poziționează unii în relație cu ceilalți. „Adresarea presupune „desemnarea destinatarului” și „solicitarea acestuia de a-și asuma rolul” (D. Felecan 2015: 3), fiecare vorbitor stabilindu-și clar partenerul de dialog și realizând cu acesta un parteneriat comunicațional. Interacțiunea se desfășoară atât la nivel lingvistic, cât și nonlingvistic și paralingvistic.

Gradul de politețe stabilit între colocutori este vizibil marcat prin elementele gramaticale utilizate care au menirea de a pune în lumină diferențele de statut social, vârstă, familiaritate, grad de rudenie. Prezența grupurilor nominale sau a formelor pronomiale diferite evidențiază nivelul de familiaritate, existând concretizări ale unor raporturi interumane ce se desfășoară de la politețea zero la politețea absolută.

Contextul social este un element important ce condiționează formele de concretizare a salutului. Gradul de formalitate influențează modalitatea de comunicare și raportarea emițătorului la receptor, adaptarea la situația de discurs generând manifestări verbale diferite. În scrierile sadoveniene se prezintă contexte informale de comunicare, interacțiuni între membrii familiei sau între prieteni (FJ, NP), precum și contexte formale care impun formule protocolare de adresare și evidențierea distanței sociale dintre vorbitori (ZC, CA).

Adaptabilitatea la contextul situațional este independentă uneori de actanți; aceleași personaje putând avea un comportament verbal și non/paraverbal total diferit în funcție de ocazia / spațiul / martorii desfășurării interacțiunii. Schimbarea de atitudine nu presupune duplicitate, ci asumarea rolului social care este dependent de fiecare situație de discurs în parte.

Salutul verbal este un enunț sau o formulă specifică produsă de un locutor și orientat spre alocutor, prin intermediul căruia vorbitorul își manifestă interesul față de celălalt. Salutul are o funcție relațională deoarece este un act inițiativ care apare la începutul interacțiunii verbale. El se găsește și la finalul dialogului, în secvența de închidere a comunicării.

Kerbrat-Oreccioni (1986: 10) evidențiază faptul că salutul are un caracter rutinizant și îndeplinește o funcție fatică și relațională, marcând disponibilitatea reciprocă pentru dialog a interactanților.

Salutul este un act verbal de validare a mișcării interacționale și îndeplinește funcție *rituală* – determinată de respectarea cerințelor principiului politeții - și *fatică* (sau *strategică*), stabilind un raport între interlocutori (DȘL 2005: 17-18 s.v. *act*). Salutul are funcție *conativă* deoarece provoacă interlocutorul la dialog, funcție *referențială* identificând interlocutorul și funcție *integratoare* deoarece sub aspect social implică în același context cel puțin două persoane. După gradul de familiaritate dintre locutori și manifestarea interacțiunii verbale într-un context informal, salutul poate fi și un marcator afectiv. Este deopotrivă un act ilocuționar, constatativ și performativ ce face parte din clasa actelor expresive, fiind totodată și un *indice de alocutivitate* deoarece reprezintă dovada atenției „pe care interlocutorii și-o acordă unul altuia pe durata interacțiunii” (Manu-Magda 2009: 460). „Salutul e un comportament comunicativ condiționat cultural” (Felecan 2015: 9) reprezentanții unei anumite națiuni marcând începutul unei interacțiuni într-o manieră specifică propriei societăți și propriilor cutume culturale¹.

Formulele de salut sunt enunțuri sau structuri coerente semantic prin care se realizează actul ilocuționar al salutării, care se caracterizează prin convenționalitate, forma structurii adresative fiind consacrată prin uz². Formularea salutului se realizează în funcție de anumite criterii: momentul când are loc interacțiunea, vârsta interlocutorilor, sexul vorbitorilor, statutul social al acestora, gradul de familiaritate a relațiilor interpersonale. La fel ca persoanele aparținând geografiei reale și personajele literare sunt înzestrate cu toate atributele umanității, „inclusiv cu un comportament verbal specific” (Ionescu-Ruxăndoiu 1991: 31), astfel că și în limbajul literar salutul este o manifestare firească a atitudinii comunicative.

3.1. Salutul inițial

Plasat la începutul conversației, este considerat obligatoriu, fiind o dovadă a bunei creșteri și a cunoașterii ritualului social³. Formularea convențională, lipsită de valoare expresivă (stilistică) a acestui tip de salut a făcut ca ponderea lui în operele analizate să fie foarte redusă, raportat la numărul situațiilor dialogate redade.

(1) *Noroc bun. Dumneata ești moș Onisifor?* (FJ: 324)

Autorul preferă să omită etapa de inițiere a schimburilor verbale (de cele mai multe ori) și să reproducă direct replicile personajelor. Cu toate acestea, conștient de importanța salutului la începutul oricărei conversații, naratorul punctează existența formulelor de salut pe care le menționează în trecere:

(2) „*Josip se închină și așteaptă să fie întrebat.*” (FJ: 353).

¹ A se vedea: alutul turcilor (FJ), salutul tătarilor, leșilor (NP).

² A se vedea Petreanu (1984: 83).

³ D. Felecan (2015: 11) propune pentru acest tip de salut titulatura de „avatar” sau de „intrare în ritual”.

(3) „*Căliman starostele, după ce-și făcu închinăciunea de cuviință, se așeză pe laița unde avea el obicei să steie de câte orsi venea.*” (FJ: 368).

Verbul / perifriza verbală marchează gestică personajului, act politic de captare a bunăvoinței celorlalți și sugerează atitudinea respectuoasă. Actul nonverbal susține și întărește componenta reverențioasă a interacțiunii dintre actanți. salutul inițial „valorează prin funcție mai mult decât prin conținut” (Zafiu 2001: 183) tocmai de aceea simpla sa sugerare este considerată suficientă pentru îndeplinirea rolului pe care acesta îl are, conținutul adesea părănd a se desemantiza.

3.2. Salutul raportat temporal

Vorbitorii folosesc în formulele de salut ancorarea sau nonancorarea temporală, opțiunea pentru unul sau altul dintre tipuri aparținându-le. De obicei, salutul face trimitere la părțile zilei, în funcție de intervalul orar în care are loc comunicarea. Prezența acestor marcatori temporali în textul literar are și rolul de a fixa momentul când se desfășoară acțiunea, constituindu-se într-un punct de reper utilizabil de către lectori în descifrarea mesajului textului:

(4) *Vă poftesc bună dimineată și bine v-am găsit! s-a închinat cuviincios monahul...* (FJ: 459).

(5) *Bună sara, bădică.* (NP: 26).

(6) – *Îți poftesc bună ziua, morarule, și noroc, a strigat moș Petrea[...]*
– *Vă mulțumesc frumos, domniilor voastre, a răspuns morarul ridicându-se de pe laviță și descoperindu-și pletele.* (NP: 125).

Neraportarea la indici temporali se realizează fie prin abandonarea totală a acestui tip de salut și substituirea lui cu alte formule, fie prin utilizarea substantivului *vremea* al cărui sens este generic:

(7) *Bună vremea, a rostit cu glas răgușit de trudă. Sărut dreapta, bădiță Nicoară.* (FJ: 528).

(8) *Bună vremea și bine ați venit la noi!* (ZC: 31).

Substituirea termenilor care marchează exact momentul zilei prin substantivul *vremea* are efect stilistic, sporind caracterul expresiv al replicii și, în același timp, conferă o notă arhaizantă intervenției discursive.

3.3. Saluturi marcate

Răzvan Săftoiu (2009: 52), analizând actul salutului, apreciază că schimbul de formule nu este unul doar ritualic, ci „este o mișcare interacțională relevantă atât pentru statutul participanților, cât și pentru caracterizarea relației din acel moment”. Salutul nu are, prin urmare, scopul de a transmite informații, ci de a iniția o relație între actanți, de a stabili o cooperare. Aceasta poate fi condiționată de:

a. Statutul social al participanților la dialog:

(9) *Măria ta, zise ea, bine ai venit la noi și te rugăm să nu te superi de pat rău și de hrană puțină.* (ZC: 36) – femeia simplă (săteanca) se adresează lui Alecu Ruset, fiul de domn, arătându-și respectul și umilința în fața acestuia.

(10) *Poftesc măriei tale bun sosit, zise rumenită la față [...] stăpâna locului.* (FJ: 106) – jupâneasa Ilisafra îl întâmpină pe Ștefan cel Mare, domnitorul Moldovei, cu supunere și emoție.

În exemplul (6), perechea de adiacență aduce în lumină interacțiunea verbală dintre căpitanul Petrea și un morar. Diferența de statut social se actualizează la nivel discursiv prin forma de vocativ utilizată pentru identificarea personajului cu o poziție socială inferioară

(morarul) și prin structura construită cu forme de plural, deși referentul este o singură persoană: *domniile voastre*.

b. Vârsta actanților

(11) – *Noroc bun. Dumneata ești moș Onisifor?*

– *Mulțămim domniilor voastre. Eu sunt.* (FJ: 324).

În exemplul anterior precum și în (5) locutorul se adresează unei persoane mai în etate căreia îi arată respect, particularizarea trăsăturilor de vârstă ale vorbitorului realizându-se prin termenii *moș* și *bădică*.

3.4. Saluturi simetrice (formule de adiacență)

Salutul presupune interacțiunea a două sau mai multe persoane și declanșarea intenției cooperative. De obicei, salutul se concretizează în perechi de adiacență: formulei adresate de locutor i se răspunde, simetric, cu aceeași formulă. În operele sadoveniene, perechile de adiacență sunt rare, ele nebazându-se pe formule simetrice, ci fiind concretizate în structuri de tipul afirmație-răspuns.

În exemplul (4) – formulei de salut *Bine v-am găsit* i se răspunde prin perechea *Bine ai venit*, ambele subliniază intenția de apropiere dintre vorbitori.

(12) – *Lume nouă cu iarnă nouă. Bine ne-ai sosit, jupâne postelnice!*

– *Bine te-am găsit, dragă jupâneasă Ilisafă...* (FJ: 584) – ilustrează perechea *Bine ne-ai sosit / Bine te-am găsit*, sinonimă celei de la exemplul anterior.

(13) – *Binecuvântat fii, omule...*

– *Îți sărut dreapta, sfinte părinte* (CA: 50).

(14) – *Pace ție, kirie Agatocle, vorbi străinul după ce coborî din șa, înaintând către ospătar.*

– *Mă-nchin măriei tale, stăpâne, și-ți mulțumesc.* (CA: 56).

(15) – *Pace ție, îi zise străinul.*

– *Pace în toate veacurile și laudă Domnului nostru Isus Hristos, răspuse cerșetorul.* (CA: 83).

(16) *Pace vouă, zise cuviosul binecuvântându-i pe toți.*

– *Mărire lui Dumnezeu în veac, răspuse bătrânul Filaret.* (CA: 104).

Diferențierea dintre cele două structuri se produce prin declanșarea comunicării de către persoane care au statut diferit de la un context situațional la altul: în (4) inițiatorul interacțiunii verbale prin actul salutului este musafirul/drumețul care îi „găsește” pe stăpânii casei, aceștia din urmă bucurându-se de „venirea” călătorului; (12) aduce în prim-plan gazda care își salută prima oaspetele urându-i o „sosire” favorabilă.

(17) *Bună dimineața, moșule! [...]*”

– *Bună să-ți fie inima cum ți-i căutătura, oștene.* (NP: 90) – salutul marcat temporal se constituie într-o pereche de adiacență (salut – răspuns la salut) între doi locutori cu statut social diferit (un bătrân fierar și un cărturar – diacul Radu). Indicarea momentului interacțiunii se realizează doar în prima intervenție, răspunsul suferind o contaminare cu urarea și preluând formal o structură adresativă caracteristică exprimării populare. Meșterul își concretizează intenția într-un textem specific rostirii personajelor din basm prin care se asociază o caracteristică fizică, exterioară (*căutătura*), cu o trăsătură de caracter – bunătatea, exprimată metaforic prin sintagma *bună să-ți fie inima*.

3.5. Saluturi formale vs. informale

Gradul de familiaritate dintre vorbitori, contextul în care se desfășoară interacțiunea, diferența de vârstă și de statut social sunt tot atâtea elemente de natură a influența modalitatea de concretizare a salutului.

a. Salutul formal al persoanelor de rang inferior către persoanele de rang superior:

- supușii către domnitor: exemplul (10)

- soldații către preot:

(18) *Intrați și bine ați sosit sănătoși, părinte, i s-a închinat starostele porții.* (FJ: 526).

- femeia de la țară către beizadea: (9)

- preotul (arhimandritul Paisie) către viitorul domnitor:

(19) *Mă închin și vă poftim bun-venit, a zis el către Nicoară.* (NP: 115).

- vatamanii și soldații adresându-se viitorului domnitor:

(20) – *Să trăiești întru mulți ani, măria ta, și să te întorci degrabă, a zis cel mai vârstnic.* (NP: 169).

(21) – *Să trăiești întru mulți ani, măria ta!* (NP: 177).

- Petre Gânj adresându-i-se lui Nicoară Potcoavă

(22) – *Mă-nchin ca la răsăritul luceafărului* (NP: 83)

- episcopul Platon adresându-i-se împărătesei :

(23) – *Prea mărită Doamnă.*

– *Părinte prea cuvioase, iartă-mă, zâmbi împărăteasa.* (CA: 32-33).

Adresarea formală nu este condiționată de contextul situațional (situația de viață descrisă), ci de poziția socială înaltă a unuia dintre personaje. Indiferent dacă interacțiunea are loc într-un context formal (primirea solilor străini de către Ștefan cel Mare – FJ, primirea monseniorului Paul de Marenne la curtea lui Duca-Vodă – ZC etc.) sau informal (discuțiile dintre Ștefan cel Mare și Amfilohie Șendrea, jocul de șah dintre Paul de Marenne și padișah ș.a.) modalitatea de adresare este protocolară și evidențiază diferența de statut social dintre interlocutori, apartenența la o clasă socială superioară fiind marcată prin:

1. menționarea poziției sociale a interlocutorului (ca modalitate de confirmare a superiorității ierarhice și asumare a propriei poziții inferioare) prin intermediul cuvintelor/structurilor în vocativ: (9) – *măria ta*, (16) – *părinte*, (12) – *sfinte părinte*.

2. utilizarea formelor de plural ale verbelor și pronomelor de persoana a II-a.

3. prezența verbului performativ *a se închina* în discursul locutorului aflat pe o poziție inferioară și dublarea exprimării verbale a intenției de reverență prin săvârșirea gestului concret al plecaciunii – vezi (19).

b. Saluturi formale între mireni și reprezentanți ai preoțimii:

(24) *Intrați și bine ați venit sănătoși, părinte, i s-a închinat starostele porții.* (FJ:526), pecum și exemplele (13), (18).

c. Saluturi formale impuse de contextul social:

- primirea mesagerilor venețieni de către Ștefan cel Mare:

(25) *Bine ați venit, domnilor, la curtea noastră și în țara părinților mei [...] a zis măria sa.* (FJ:554).

Stăpânirea limbajului diplomatic, săvârșirea unui gest protocolar de întâmpinare a unor străini și de construire a unei atmosfere prielnice colaborării este dublat în același timp de afirmarea mândriei și demnității date de apartenența la un spațiu care s-a constiuit în leagăn al originilor și statornicieii națiunii pe care locutorul o reprezintă.

- anunțarea vizitei episcopului francez care se va opri la curtea domnească în drumul său spre Poartă:

(26) *slăvitul stăpân al nostru, biruitorul tuturor limbilor, sultan și padișah Mehmet* (ZC: 74) – raportarea ceremonioasă a lui Duca Vodă la conducătorul Imperiului Otoman se face prin menționarea tuturor titlurilor nobiliare.

- întâmpinarea fecioarelor la palatul imperial

(27) *Fiți binecuvântate în acest palat împărătesc, preafrumoaselor primăveri...* (CA: 75) – fecioarele dintre care urma să fie aleasă noua împărăteasă sunt salutate de marele

dregător Stavrikie printr-o formulă protocolară ce are interferențe cu urarea și cu binecuvântarea. Deși deținător al unei funcții laice, personajul utilizează o manieră de adresare specifică reprezentanților clerului spre a conferi o notă suplimentară de solemnitate momentului respectiv. Detașarea afectivă este susținută deopotrivă de prezența grupului nominal (cu valoare de metaforă) aflat în vocativ, prin care locutorul își stabilește referențialul formulei sale de salut (cele 20 de fecioare).

d. Salutul informal între membrii familiei:

(7) – formula inițială de adresare impersonală din punct de vedere al mesajului transmis este dublată de adresarea subiectivă ce evidențiază statutul social al fratelui (preot) precum și apropierea sufletească dintre vorbitor și acesta și respectul pe care i-l poartă cu sinceritate.

(5) – fratele tânăr se adresează unui frate mai mare, arătându-i respect și dragoste (transmise prin diminutivarea substantivului *bădică*).

O situație aparte de raportare a personajelor unul la celălalt se întâlnește în FJ. Arhimandritul Amfilohie Șendrea etalează în fața lui Ionuț Jder o atitudine autoritară, detașată afectiv și un aer de superioritate marcate prin formule de adresare impersonale. Odată cu dezvăluirea gradului de rudenie dintre personaje (arhimandritul este fratele mamei lui Ionuț) relațiile dintre eroi se încarcă de afectivitate, iar tânărul își salută unchiul cu același respect, însă formularea nu mai este rece, detașată, ci plină de emoție:

(28) *sărut dreapta, uncheșule* (FJ: 425), însoțind formula de salut cu menționarea rudeniei care îi leagă, o legătură de sânge mai presus de vârstă și de convențiile sociale.

e. Salutul formal între reprezentanți ai preoțimii și mireni:

(29) *Domnul cu voi! Duceți-vă și căutați gazdă în altă parte!* (NP: 113) – salutul călugărului invocă protecția divină pentru călători, formula de adresare suferind o contaminare cu un enunț prin care se transmite o urare.

(30) *Mila Domnului în această casă! Jupâneasă Ilisafă, noi suntem.* (FJ: 47).

(31) *Domnul Dumnezeu să te binecuvânteze, a zis el diacului.* (NP: 56) – salutul părintelui Ciotică preia o structură liturgică utilizată pentru a transfera asupra credincioșilor protecția divină, în cazul de față singurul beneficiar al efectului actului verbal este interlocutorul.

Alte exemple: (13), (14), (15), (16).

f. Salutul formal între clerici

Salutul conține solicitarea unei binecuvântări, precum și marcarea respectului prin trimiterea la gestul sărutării mâinii.

(32) – *Binecuvântează, părinte, strigă el rânjind de bucurie.*

– *Binecuvântat să fii, frate Gherasime, îi răspunse ieromonahul.* (FJ: 147).

(33) „*Mă închin cu plecăciune, părinte, și-ți sărut dreapta, a cuvântat cu subțire glas acel monah străin.* (FJ: 485).

(34) *Binecuvântat fie Domnul Dumnezeu care aduce cinstit oaspete casei mele!* (CA: 63).

(35) *Sărut dreapta, părinte.* (FJ: 419) – salutul inițial al preotului Emilian către arhimandritul Amfilohie.

O altă formă pe care o îmbracă salutul dintre preoți este actul performativ al închinării dublat de gestul reverențios de sărutare a mâinii, ambele gesturi precum și mărturisirea lor pleneră constituind dovezi formale, dar concrete ale aprecierii pe care locutorul i-o poartă interlocutorului cărui i se subordonează voluntar, recunoscându-i implicit supremația (33).

Salutul între clerici utilizează lexeme care aparțin câmpului semantic al termenilor religioși și formulări specifice scrierilor rituale (cărților de cult). Concretizarea discursivă a acestui tip de salut se manifestă sub o dublă orientare:

1. Slăvirea divinității și asumarea statutului de creștin practicant prin recunoașterea credinței în Dumnezeu (34).

2. Solicitarea și oferirea binecuvântării de către interlocutori ca parte a ritualului creștin și atragere a protecției divine precum și asumare a statutului sacerdotal al locutorului (32).

(36) – *Pace vouă! Zise cuviosul , binecuvântându-i pe toți.*

– *Mărire lui Dumnezeu în veac, răspunse bătrânul Filaret. (CA: 104)⁴*

Expresia inițiatore de dialog a episcopului se constituie într-o reluare a salutului hristic adresat ucenicilor după înviere de către Mântuitor, când li se descoperă acestora și îi trimite în lume să propovăduiască învățăturile Evangheliei creștine. Utilizarea acestei structuri adresative neotestamentare de către reprezentantul preoțimii cu asumarea de către episcopul Platon a statutului de ucenic al lui Hristos căruia trebuie să îi urmeze poruncile și să-i facă cunoscute dogmele, dar este și o concretizare a actului sacerdotal, expresia menționată fiind o secvență prezentă în cărțile de cult, care se rotește în timpul oficierei Sfintei Liturghii sugerând binecuvântarea pe care Dumnezeu o revarsă asupra întregii umanități.

Perechea de adiacență aparține în acest caz tot unui locutor preocupat de desăvârșirea spirituală (cuviosul Filaret), de aceea răspunsul la salut se constituie într-un elogiu la adresa divinității și este o afirmare a atitudinii creștine pioase în fața lui Dumnezeu. Cele două intervenții discursive conțin o întregă doxologie, într-o formă concentrată și simplificată, dar cu o extrem de mare profunzime.

3.6. Salutul final (de închidere a dialogului) are o structură mai elaborată, aflată în concordanță cu conversația care a avut loc, interesele prezente și ulterioare ale vorbitorilor, gradul de familiaritate la care au ajuns interlocutorii în urma dialogului, vârsta și statutul social al acestora.

(37) – *Rămâneți cu bine, fraților și creștinilor, se închină podarul... (FJ: 323).*

(38) – *Mergi cu bine, moș Elisei!*

Bătrânul a încălecat și s-a închinat iar din șa.

– *Să te vedem sănătos, slăvite voievoade, ținând la Iași paloșul dreptății!* (NP: 275).

Salutul final se constituie din grupuri verbale care cuprind urări referitoare la continuarea liniștită a călătoriei întreprinse și la succesul acesteia. Se vizează posibila revedere a locutorilor într-un viitor neprecizat precum și bunăstarea fizică a acestora.

(39) *Cale bună, măria ta, au răspuns pescarii. (NP: 143)*

Salutul cuprinde termeni din câmpul semantic al călătoriei (*cale, drum*) însoțiți de adjectivul *bun, bună* precum și verbele *a merge* și *a rămâne* determinate de structura adverbială *cu bine* ce pun interlocutorii sub semnul unei existențe faste. Dorința de revedere, intenția de reiterare a unei interacțiuni interumane este transmisă prin verbul *a vedea* secondat de adjectivul *sănătos*, acest ultim element punctând grija locutorului pentru binele alocutorului său.

3.7. Salutul marcat gestual

Salutul poate fi substituit în anumite situații de gesturi care au același rol sau poate fi completat de manifestări nonverbale care să evidențieze o dată în plus respectul față de celălalt.

⁴ Textul face trimitere clară la următoarele secvențe biblice:

Ioan 14: 27: *Pace vă las vouă, pacea Mea o dau vouă, nu precum dă lumea vă dau Eu.*

Ioan 20: 21-23: *Pace vouă!* (urmată de trimiterea apostolilor la propovăduire).

Textele analizate, făcând referire la perioade revoluate, exemplifică numeroase astfel de situații și evidențiază gesturi care pot fi grupate în două categorii:

a. *plecăciunea, reverența* în fața celui căruia locutorul i se adresează. Gestul are origini în spațiul balcanic și marchează profunda apreciere față de persoana căreia îi este destinată. Referirea la acest gest, în textul sadovenian analizat, apare atât în discursul direct din planul personajelor, cât și în cel indirect, din planul autorului, secvențele (3), (18), (33) și (40) *Mă închin cu plecăciune ca la sfântul soare...* (FJ: 441).

Sporirea forței discursive a salutului și accentuarea politeții se realizează în textele sadoveniene analizate prin menționarea *plecăciunii* în fața alocutorului. Există atitudini distincte în privința acestui aspect:

- anumiți vorbitori utilizează în exprimare verbul *a se închina*, dar forța sa ilocuționară nu este dublată și de o gestică specifică: în vorbirea mediată apare menționarea gestului protocolar:

(41) *Noi, Ștefan-Voievod, [...] ne închinăm cu prietenie domniilor voastre* (FJ: 582) – domnitorul asociază sugestia mișcării reverențioase cu actul politic al salutului pe care aici îl substituie și îl echivalează.

- locutorul dublează exprimarea cu săvârșirea propriu-zisă a gestului anunțat, gradul în care acesta este concretizat variind de la o simplă închinare a frunții la o temenea (contextual social precum și vârsta sau relațiile interumane dintre vorbitori influențând acest aspect).

(42) *Mă închin cu plecăciune, cinstite postelnice, a răspuns Ionuț, ploconindu-se.* (FJ: 388)

(43) *Mă închin cu plecăciune ca la sfântul soare... s-a aplecat el din șale cătră oaspetele său.* (FJ: 441).

-locutorul nu menționează acțiunea, ci doar o săvârșește ca fundal al actului verbal al salutului (sau al altor interacțiuni desfășurate pe parcursul dialogului):

(44) *Comisul Simion s-a descoperit și i s-a închinat:*

– *Să trăiești întru mulți ani, măria ta.* (FJ: 572)

O situație aparte o reprezintă salutul performat de Hrana-Beg în fața lui Ștefan cel Mare, marcând în același timp și o exprimare a mulțumirii pentru generozitatea interlocutorului. Gestul personajului este conotat pozitiv și este condiționat etnic:

(45) *Hrana-Beg și-a ridicat fruntea și a făcut salutarea răsăritenilor, ducându-și mâna la inimă, la buze și la frunte, după care a înclinat iar nasul spre treptele pe care sta.* (FJ: 573) acest gest trădează starea emoțională a personajului, iar finalizarea lui cu o plecăciune prelungită subliniază umilința și deznădejdea individului ce urmează să-și primescă pedeapsa.

(46) *De Marenne se sculă din locul lui, înclinându-se, înțelegând din glas că era vorba de o salutare amicală* (ZC: 31) – secvența textuală ilustrează o interacțiune dintre ființele discursive aparținând unor culturi diferite și între care se află o barieră lingvistică. Abatele francez intuiește (neînțelegând limba) că este salutat, iar răspunsul său politic ia forma unei plecăciuni, gest universal și suficient de transparent pentru a fi înțeles de interlocutor.

(47) *Amândoi, plini de umilință ingenunchiară, bătând metanie* (ZC:91) – gestul constituie salutul inițial al fraților lioveni către Duca Vodă, substituind salutul verbal, și denotă totala lor supunere și deschidere către dialog în momentul în care domnitorul, aflat pe o poziție superioară din punct de vedere social, dar și sub aspect discursiv va considera de cuviință să declanșeze interacțiunea verbală.

Situație asemănătoare întâlnim și în secvența:

(48) *s-a apropiat de moș Mitrea și s-a închinat cătră măria sa* (NP: 147)

b. *sărutarea mâinii* – deși în societatea actuală gestul este rar folosit și e destinat numai persoanelor de sex feminin, în epocile trecute gestul reprezenta un ritual prin care se manifesta în mod concret respectul față de persoanele importante ale societății (domnitori, marii boieri), față de reprezentanții preoțimii, iar în mediul familial copiii își exprimau astfel supunerea și considerația față de părinți sau rudeniile mai în vârstă (12), (5).

La fel ca în cazul reverenței, gestul sărutării mâinii apare în textele analizate în ipostaze diferite : poate fi doar menționat, însoțește adresarea verbală sau substituie salutul propriu-zis.

1. menționarea gestului apare în relațiile dintre clerici (în contexte nonformale):

(49) *Sărut dreapta, părinte.* (FJ: 419)

-între mireni și clerici:

(50) – *Sărut dreapta, uncheșule, murmură Jder fără să-și puie buzele, cum i se părea că trebuie, pe această mână albă și subțire*⁵. (FJ: 425)

(51) *Sărut mâna, cuvioase părinte, văd că umbli după milostenie* (FJ: 533)

-între membrii familiei:

(52) *Bună vremea, a rostit cu glas răgușit de trudă. Sărut dreapta, bădiță Nicoară* (FJ: 528) – aspectul nonformal al salutului astfel nuanțat este sporit de prezența în secvența discursivă a apelativului *bădiță Nicoară* prin care locutorul face referire la statutul de mirean al alocutorului (fratele mai mare al său), omițând actualul statut (ieromonah) deoarece dorește să încarce afectiv formula de politețe utilizată și să evidențieze legăturile sufletești dintre interlocutori, făcând abstracție de contextul discursiv și de rugămintea alocutorului, din trecut, de a nu fi identificat în prezența terților prin vechea formulă denominativă, ci prin cea prezentă (ieromonahul Nicodim):

(53) *Când trecem prin norod, nu-mi spune Nicoară.* (FJ: 15)

2. Substituirea salutului verbal cu gestul sărutării mâinii – are rol pragmatic de marcarea a unui grad superior de respect, dar în același timp și distanțarea afectivă, gestul constituind, în anumite contexte, doar o concretizare gestuală a unei forme de supunere.

(54) *Gospodina se închină în fața beizadelei, sărutându-i mâna întinsă.* (ZC: 38)

(55) *Tustrele femeile i-au sărutat pe rând cuvioșiei sale mâna* (FJ: 459)

(56) *Finul Iorgu a sărutat mâna întinsă, albă și subțire* (NP: 40)

(57) *Ruset înaintă domol și se plecă, cu brațul întins, cerând voievodului mâna dreaptă pentru sărutare* (ZC: 82) – gestul prințului față de uzurpatorul tatălui său este unul de supunere și de distanțare afectivă. Prin acesta încearcă să mascheze adevăratele sentimente față de Duca Vodă și să ascundă ura pe care i-o poartă (aceste sentimente sunt puternice, dar sunt camuflate într-un gest protocolar măgulitor pentru alocutor pentru a a-i diminua bănuielele).

(58) *Ruset se închină și sărută mâna Domnului* (ZC: 87) – gestul substituie salutul final și marchează încheierea întrevederii dintre cele două personaje subliniind raportul dintre cei implicați în interacțiune: domnitorul aflat pe o poziție ierarhică superioară, având o autoritate pe care o poate exercita în orice moment împotriva supusului său și Ruset, prințul rebel care deține o armă politică în măsură să destabilizeze puterea interlocutorului său și să îl vulnerabilizeze. Documentul compromițător îi oferă, în mod neașteptat, un ascendent asupra lui Duca, ascendent prin care se reface echilibrul de forțe reaşezându-i pe amândoi pe același plan. Gestul, din acest motiv, este pur formal, o manifestare exterioară a politeții, specifică unui om educat, dar nu își revendică o semnificație mai profundă, deoarece această semnificație nu o mai are.

-implicare afectivă + emoție:

⁵ Tânărul Ionuț Jder îl salută astfel pe Amfilohie Șendrea după ce aflase despre legătura lor de rudenie.

(59) *Așa a zâmbit măriia sa (...) încât Jder a pus genunchiul în pământ și a sărutat dreapta măriei sale* (FJ:576)

- supunere și detașare, gestul fiind doar un mijloc de declanșare a dialogului dintre țiganka purtătoare de vești și Alecu Ruset:

(60) *Făcu plisc, ca și cum ar fi vrut să ciocnească mâna întinsă a lui Ruset. I-o sărută.* (ZC: 100)

Gestul este inițiat de personajul cu un statut social superior prin întinderea autoritară a mâinii care impunea un răspuns gestual specific (sărutul și plecăciunea) prin care se stabilea clar poziția fiecărui locutor în discurs, aflată în concordanță cu poziția socială a celor doi vorbitori.

c. *strângerea mâinii* de către interlocutori – este o variantă mai puțin protocolară a manifestării gestale. Actul este inițiat de locutorul cu poziția ierarhică superioară – vezi (17) (NP: 34) – Alexandru salută cerând scuze pentru tulburarea produsă și își dublează vorbele cu gestul strângerii mâinii.

Concluzii

Componenta pragmatică a scrierilor istorice sadoveniene din corpusul supus analizei se concretizează la nivel discursiv și prin actualizarea strategiilor politeții al cărui element esențial avut în vedere în cadrul acestui articol este **salutul**. Condiționat etnic, cultural și social acesta se remarcă printr-o mare varietate de forme, toate acestea și fiecare în parte, dublate sau nu de elemente paraverbale și nonverbale, ilustrează un univers caracteristic spațiului autohton ce se cotatează cu diverse influențe balcanice și care reflectă o lume supusă unui ritual social cu coordonate foarte bine stabilite.

BIBLIOGRAPHY

1. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1991.
2. Bidu-Vrânceanu, Angela, Cristina Călărășu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș-Zamfir, Gabriela Pană-Dindelegan, 2005, *Dicționar de științe ale limbii*, București, Editura Nemira. (DȘL)
3. Brown, Penelope, Stephen C. Levinson, 1987, *Politeness. Some universals in language use*, Cambridge University Press.
4. Felecan, Daiana, 2015, *Modalități de adresare convenționale vs. neconvenționale. (Formule de salut vechi și noi în limba română)*, în „Diacronia”, 15 ianuarie.
5. Goffman, Ervin, 1959, *La mise en scène de la vie quotidienne*, Paris, Minuit.
6. Grice, Herbert Paul, 1968, *Studies in the way of words*, Cambridge, Harvard University Press.
7. Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, 1991, *Narațiune și dialog în proza românească*, București, Editura Academiei Române.
8. Kerbrat-Orecchioni, Catherine, 1996, *La construction de la relation interpersonnelle: quelques remarques sur cette dimension du dialogue*, în „Cahiers de Linguistique Française”, 16, p. 69-88, (http://clf.unige.ch/files/8014/4103/2896/04-Kerbrat_nclf16.pdf).

9. Manu-Magda, M, 2009, *Indici de alocutivitate în limba română actuală. (Clasa alocutivelor interjecționale)*, în Pană Dindelegan, G.(coord.), *Dinamica limbii române actuale. Aspecte gramaticale și discursive*. Editura Academiei Române, București, p. 459-490.
10. Pietreanu, M, 1984, *Salutul în limba română. Studiu sociolingvistic*, Editura științifică și enciclopedică, București.
11. Sadoveanu, Mihail, 1975, *Baltagul*, București, Editura Minerva.
12. Săftoiu, Răzvan, 2009, *Discursul fatic: un ritual interacțional*, București, Editura Universității.
13. Slama-Cazacu, Tatiana, 1999, *Psiholingvistica – o știință a comunicării*, București, All Educațional.
14. Zvirid, Ramona-Maria, 2013, *Actele verbale expresive în limba română*, București, Editura Universității.

Corpus:

1. Sadoveanu, Mihail, 1968, *Zodia Cancerului sau Vremea Ducăi-Vodă*, București, Editura Tineretului.
2. Sadoveanu, Mihail, 1977, *Nicoară Potcoavă*, București, Editura Minerva.
3. Sadoveanu, Mihail, 1986, *Creanga de aur*, București, Editura Minerva.
4. Sadoveanu, Mihail, 1993, *Frații Jderi*, București, Editura Mondero.